

Boro Bronza

Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci

AUSTRIJSKE DIPLOMATSKE AKTIVNOSTI OKO OBNOVE TRGOVINE SA INDIJOM 1774. – 1775.

Nakon uspješne epizode vezane za aktivnosti Ostendske kompanije na području Južne i Istočne Azije, tokom prve polovine 18. vijeka uslijedile su decenije zatišja na planu razvoja austrijske azijske trgovine i uopšte politike prema prostranstvima tog kontinenta. Koncentracija na prostor Srednje Evrope, a posebno na sukobe sa Pruskom oko prevlasti unutar Svetog Rimskog Carstva, uslovile su da je vladavina Marije Terezije (1740. – 1780.) mahom prolazila u potpunoj indiferentnosti prema lukrativnim mogućnostima trgovine sa Indijom, a isto tako i sa prostorom Perzije, Kine, Indokine, Indonezije i Japana. S druge strane, upravo po završetku Sedmogodišnjeg rata (1756. – 1763.), zapadnoevropske trgovačke sile, a prvenstveno Velika Britanija, započele su novu eru u kontekstu intenzivne trgovine sa azijskim regijama. Austrija je uskoro potom odlučila da i sama pokuša organizovati trgovačke ekspedicije prema Indiji, a britanska iskustva su joj bila od primarnog značaja. Neophodna karika za pokretanje takvih poduhvata bila je mogućnost direktnog susreta predstavnika austrijske diplomatske mreže sa pojedincima iz reda trgovaca koji su već imali bogata iskustva u okvirima trgovine sa Indijom. Upravo takav slučaj se dogodio u Londonu, 1774. godine, kada je austrijski ambasador Ludovico Luigi Carlo Maria di Barbiano di Belgiojoso susreo jednog od najpoznatijih evropskih preduzetnika druge polovine 18. vijeka, Williama Boltsa. Bio je to početak nove velike austrijske avanture u Aziji i istovremeno pokušaj radikalnog redefinisanja esencijalne prirode habzburške pozicije i filozofije.

Ključne riječi: Austrija, Indija, Marija Terezija, Josip II, Ludovico Belgiojoso, William Bolts

Iako je seriozno poimanje merkantilizma u Austriji uhvatilo duboke korijene još u drugoj polovini 17. vijeka, po pravilu su izostajali adekvatni austrijski trgovački poduhvati, koji bi pratili ostvarenje ekonomskih ideala, tako često proklamovanih od strane habzburških vladara i njihovih činovnika. Svijetli izuzetak u tom kontekstu faktički je bilo samo osnivanje Ostendske kompanije, koja se zaista istakla u razvoju trgovine sa Indijom i drugim dijelovima Azije, tokom razdoblja 1722. – 1731.

Osnove nastanka Ostendske kompanije ležale su u kompleksnom ishodu Rata za špansko nasljeđe (1701. – 1714.), odnosno habzburškom zadobijanju prostora današnjih Belgije i Luksemburga (tzv. Austrijske Nizozemske), što je uz Milano i još neke teritorije u Italiji trebalo predstavljati svojevrstu kompenzaciju za neostvarene ambicije Habzburgovaca da njihova austrijska grana dinastije preuzme špansku krunu po izumiranju španske habzburške vladarske linije. Dobitak Austrijske Nizozemske u sebi je nosio neke vrlo značajne koncepte koji su mogli krucijalno određivati buduće trendove razvoja Habzburške Monarhije.

Habzburška Monarhija se tokom 18. vijeka polako, mučno, ali u konačnici nezauzavljivo pretvarala u Austriju. Aspekti centralizma i institucije, čiji je on razvoj uobičajeno implicirao, tako karakteristični za neke evropske državne ekvivalente i oponente mahom determinisane kao nacionalne države, ostali su u velikoj mjeri nepoznat pojam za bečke

strukture sve do same propasti cijelog habzburškog koncepta, 1918. godine. Ipak, upravo je druga polovina 18. vijeka bila period kada je intenzivnim reformama u mnogočemu nefunkcionalni habzburški milje evoluirao u koherentan skup sa izrazitijom funkcionalnošću. U osnovi period 1683. – 1718., unutar kojeg su Habzburgovci vodili nekoliko intenzivnih ratova sa Francuskom na zapadu, te sa Osmanlijama na jugoistoku, dramatično je promijenio strukturu Habzburške Monarhije. Ona je teritorijalno značajno porasla, te je postala mnogo zaokruženiji i ozbiljniji konkurent Francuskoj na evropskom kontinentu, nego što je to bila ikad tokom 17. vijeka, naročito kroz ishod Rata za špansko nasljeđe 1713. – 1714., a i nešto kasniju smrt Luja XIV (1. septembra 1715. godine).

Samo pozicioniranje na sjeverozapadnim evropskim obalama, zahvaljujući posjedu Antwerpena, Oostendea i drugih južnih nizozemskih primorskih mjesta, otvaralo je perspektive učešća u zapadnoevropskom trgovačkom konglomeratu, sačinjenom prvenstveno od Velike Britanije, Holandije i Francuske, koji je upravo tokom 17. i početkom 18. vijeka gradio svoju ekonomsku prevlast u planetarnim okvirima. Na taj način Austrija je dobila i mogućnost da u mnogo većoj mjeri nego ranije postane zapadnoevropska država.

Dodatnu dimenziju u takvoj transformaciji trebali su predstavljati i mnogobrojni španski savjetnici koje je na dvor u Beču sa sobom doveo Karlo VI (1711. – 1740.), nakon boravka u Kataloniji (1705. – 1711.) i neuspješnih pokušaja da se domogne španske krune. Ti katalonski emigranti su uskoro postali vrlo uticajni na dvoru, u čemu je pomagala i dalje prisutna opsesija habzburškog vladara da u bliskoj budućnosti nekako ipak osvoji vlast u Španiji. U Beču je 28. decembra 1713. godine osnovan tzv. Španski savjet (*Consejo de España*),¹ kao posebna institucija, kojoj su dodijeljene ogromne ingerencije, prvenstveno u kontekstu upravljanja novozadobijenim teritorijama Austrijske Nizozemske i Milana. Na čelu Španskog savjeta stajao je bivši nadbiskup Valensije, Antonio Folch y Cardona.²

Tada već viševijekovna španska kolonijalna iskustva trebala su pomoći Austriji i da efikasnije organizuje sopstvenu kolonijalnu i trgovačku politiku. U tom kontekstu su španski savjetnici trebali imati ključnu ulogu u projektima koji su za cilj imali uspostavljanje trgovačkih odnosa Austrije sa vrlo udaljenim područjima, kao što su bile Indija i Kina. Kako je Španija do 1713. godine vladala prostorom južne Nizozemske, to su iskustva katalonskih saveznika Karla VI bila tim prije dragocjena, jer su znanja oko mogućnosti eksploatacije flandrijskih luka Austrijancima stajala u potpunosti na raspolaganju odmah na početku njihove vladavine tom regijom.

U tom kontekstu od velikog značaja je bila činjenica da je od završetka Tridesetogodišnjeg rata, 1648. godine, ušće rijeke Schelde u Sjeverno more bilo pod čvrstom kontrolom (sjevernih) Nizozemaca. Oni su na taj način u potpunosti zatvorili mogućnost Antwerpena i južnoj (Španskoj) Nizozemskoj za korištenje luke, koja je tokom većeg dijela 16. vijeka bila bez dileme najvažnije i najprometnije svjetsko pomorsko i trgovačko raskršće, što je od Antwerpena u tom periodu učinilo najvažniji planetarni ekonomski centar. Opozicija otvaranju rijeke Schelde bila je od strane Nizozemaca podjednako čvrsta i nakon političkih

¹ Erwin Matsch, *Der Auswärtige Dienst von Österreich(-Ungarn) 1720-1920*, Wien – Köln – Graz 1986, 43-44.

² Eva Faber, *Litorale Austriaco. Das österreichische und kroatische Küstenland 1700-1780*, Schriftenreihe des Historischen Instituts, Nr. 5, Veröffentlichungen des Steiermärkisches Landesarchives 20, Trondheim – Graz 1995, 51.

promjena iz 1713. godine, odnosno austrijskog preuzimanja Antwerpena i drugih dijelova Flandrije i Brabanta, a i potpuna podrška Velike Britanije takvom stavu svojih nizozemskih saveznika nije jenjavala.³

S obzirom na nemogućnost korištenja Antwerpena, austrijske vlasti usmjeravane od španskih savjetnika odlučile su se da za centar svojih pomorskih napora na obali Flandrije izaberu Oostende, mali grad zapadno of Bruggea, odnosno sjeverozapadno of Genta i Bruxellesa, koji je tada faktički predstavljao jedinu lokaciju sa prihvatljivim lučkim perspektivama na cijeloj obali Austrijske Nizozemske. Iako je pokušaj sa Oostendeom u startu djelovao kao improvizacija, ubrzo se pokazalo da je to mjesto bilo odličan izbor, jer su austrijski trgovački brodovi iz te flandrijske luke već od 1715. godine sve češće isplivali prema Arabiji, Indiji i Kini. Kako bi izbjegli visoke monopolističke cijene kolonijalne robe koje su morali plaćati uglavnom Holanđanima i trgovcima iz Hamburga, Austrijanci su iz Oostendea krenuli i u stvaranje sopstvenih kolonija u Indiji. Prve austrijske kolonije kod Madrasa (današnjeg Chennaia) osnovane su 1719. godine.⁴

Tokom prvih godina, trgovačke ekspedicije su mahom bile finansirane od strane bogatih lokalnih flamanskih trgovaca, kojima je nova austrijska vlast izdavala koncesije. U prvih sedam godina organizovane su čak 34 plovidbe prema Aziji i sve su rezultirale sa ogromnim profitom. Posebno su izdašne bile one koje su se koncentrisale na uvoz čaja iz Kine. Međutim, i ekspedicije koje su organizovane prema indijskoj Malabarskoj obali (jugozapad Indije), te Coromandelskoj obali (jugoistok Indije) takođe su se pokazale kao vrlo lukrativne.

Car je Ostendsku kompaniju stavio pod potpuni patronat države decembra 1722. i omogućio joj da raspoláže ogromnim akcijskim kapitalom od šest miliona guldena, pri čemu se kapital dijelio na 6.000 akcija, od kojih je svaka imala vrijednost od po 1.000 guldena. Dionice su puštene u prodaju na berzi u Antwerpenu 11. avgusta 1723. Masovno su ih kupovali posebno lokalni trgovci iz Antwerpena i Genta, tako da je u konačnici grupa od 54 najveća investitora iz samog Antwerpena u svojim rukama imala čak 3.037 dionica, odnosno preko 50 procenata čitave emisije. U skladu s tim je vršen i izbog direktora kompanije, te su isti mahom regrutovani od stane ključnih lokalnih trgovaca. Jacques De Pret, Louis-François de Coninck i Pietro Proli predstavljali su Antwerpen, dok su Jacques Maelcamp, Paulo De Kimpe i Jacques Baut predstavljali Gent, a irski trgovac Thomas Ray je figurirao kao predstavnik Oostendea.⁵ Jedan od glavnih akcionara bio je Leopold Philip, vojvoda od Arenberga. Iako su brodovi isplivali iz Oostendea, glavno sjedište kompanije bilo je u Antwerpenu.⁶

Nakon tako efikasnog startnog finansijskog organizovanja, kompanija je iz godine u godinu postizala sve veće uspjehe u globalnoj trgovini sa Indijom i drugim dijelovima Azije.

³ Uprkos mnogim austrijskim pokušajima tokom cijelog 18. vijeka, Schelda nije otvorena za pomorski saobraćaj. Holandija je posjedovala monopol na trgovinu na ušću Schelde sve do 1863. godine. Taj odnos koji je rezultirao viševijekovnim namjernim siromašenjem Antwerpena imao je intenzivne refleksije na odnose Holandije i Belgije, koja se u ratu 1830. – 1839. uspjela odvojiti od Holandije i postati nezavisna država. Jonathan Israel, *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806*, Oxford 1995, 1013.

⁴ John Keay, *The Honourable Company. A History of the English East India Company*, London 1991, 247.

⁵ Jelten Baguet, „Politics and commerce: a close marriage? The case of the Ostend Company (1722-1731)“, *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 12/3, 2015, 51-76

⁶ Leo Michielsen, „Het einde van de Oostendsche Kompagnie“, *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 28, 1937, 129.

U Indiju su izvoženi živa, olovo, željezo i tkanine, a uvoženi su pamuk, svila (naročito iz Bengala), dijamanti, porculan i začini. Čaj je uglavnom uvožen iz kineskog Guangzhoua (ranije Canton). U većini slučajeva direktni prihodi su premašivali investicije za 15 procenata. To je u velikoj mjeri bilo olakšano činjenicom da je kompanija posjedovala svoje dvije trgovačke stanice na istočnoj obali Indije, odnosno u Covelongu (ranije Cabelon) na Coromandelskoj obali, te u Ichaporeu (ranije Banquibazar) u sjeveroistočnoj indijskoj pokrajini Bengal. Već do kraja 1728. godine Ostendska kompanija je prevezla oko sedam miliona funti čaja iz Kine u Evropu. Na taj način ona je bila u potpunosti izjednačena sa rezultatima inače vrlo dominantne Britanske Istočnoindijske kompanije.

Austrijska kompanija je tako postala iznenađujuće značajna konkurencija britanskim i holandskim trgovcima. U tom smislu pitanje sudbine Ostendske kompanije bilo je sve više povezano sa političkim odlukama zapadnih sila oko priznanja Pragmatične sankcije, odnosno uslovima koje je habzburški dvor morao ispuniti da bi dobio takvo priznanje. Kako car Karlo VI nije imao muških nasljednika, to je pravo nasljeđa po ženskoj liniji u okviru habzburških nasljednih zemalja bilo sporan koncept za mnoge zemlje, te su one svoje slaganje sa istim nastojale uglavnom obilatiti raznim koncesijama od strane Austrije. Gotovo po očekivanju, zahtjevi pomorskih zapadnih sila su se odnosili na eliminaciju Ostendske kompanije.

Pod pritiskom zahtjeva Velike Britanije i Holandije, rad Kompanije je 31. maja 1727. suspendovan na sedam godina. Ubrzo se pokazalo da to nije dovoljno tradicionalnim pomorskim silama, pa je Karlo VI u ugovoru sa Velikom Britanijom, od 16. marta 1731., prihvatio da u potpunosti ukine Ostendsku kompaniju, uz dozvolu mogućnosti održavanja minimalne trgovine sa Indijom (tj. mogućnost slanja samo dva broda za Indiju godišnje). Tako je habzburški vladar uništio najprofitabilniju austrijsku trgovačku kompaniju u cijelom 18. vijeku. Politička odluka, koja je bila razlog njene likvidacije, samo devet godina kasnije, izbijanjem Rata za austrijsko nasljeđe (1740. – 1748.), više nije ništa značila.⁷

U narednim decenijama je došlo do potpunog kolapsa austrijske trgovine prema južnim i istočnim dijelovima Azije. Koncentracija Austrije na dešavanja u samoj Evropi, a posebno na borbu sa Pruskom za premoć nad pitanjima vezanim za organizaciju njemačkih poslova, u potpunosti je dominirala austrijskom politikom tokom prve tri decenije nakon smrti Karla VI 1740. godine. Tek krajem 1760-ih godina dolazi do veće diversifikacije u austrijskoj spoljnoj politici, što je mahom bila refleksija rastućeg uticaja Josipa II, prijestolonasljednika, odnosno od 1765. godine savladara svoje majke Marije Terezije.

Austrijska diplomatija počinje novu fazu svog institucionalnog razvoja koja se manifestovala i stvaranjem sofisticiranih planova za nove aspekte ekspanzije prema jugoistoku. U tom kontekstu ključni značaj su imali primjeri uspješnog napredovanja drugih evropskih sila prema Osmanskom Carstvu i azijskim prostranstvima. Josip II je pomno posmatrao kako Rusija sistematski slabi Osmanlije i pobjeđuje ih u ratu vođenom 1768. – 1774., te kako Velika Britanija kroz instituciju Istočnoindijske kompanije nakon završetka Sedmogodišnjeg rata proširuje svoju imperiju na prostoru Indije i organizuje ekspedicije za istraživanje Pacifika u kontekstu potrage za Terra Australis Incognita. Neposredno nakon takvih zapažanja, Austrijanci značajno ofanzivnije pristupaju organizaciji svoje nove jugoistočne politike, te

⁷ Jürgen G. Nagel, *Abenteuer Fernhandel. Die Ostindienkompanien*, Darmstadt 2007, 57.

u okviru ekspanzionističkih projekata uspijevaju dobiti teritorije u Galiciji, prilikom prve diobe Poljske 1772. godine, te u Bukovini, prilikom posredovanja oko zaključenja mirovnog ugovora između Turske i Rusije 1774. godine.⁸ Austrijska diplomatija se u tom smislu rukovodila memorandumom koji je baron von Bender (Blasius Columban von Bender, 1713. – 1798.) sastavio 1771. godine, a gdje je predviđana podjela Osmanskog Carstva, pri čemu je za Austriju trebao biti rezervisan značajan dio Balkana.⁹

Takvi teritorijalni pomaci su dodatno ohrabрили bečku centralu na planu uobličavanja ofanzivnih diplomatskih intencija koje su trebale dovesti i do značajnijih rezultata na ekonomskom polju. Primjer uspješnosti Velike Britanije, a i drugih zapadnoevropskih pomorsko-trgovačkih sila, u prvom redu Republike Sedam Ujedinjenih Nizozemskih (*Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden*) i Francuske, bio je pogonsko gorivo za stvaranje mnogo širih projekata i u geografskom i u ekonomskom kontekstu. Unekoliko ponukana i solidnim rezultatima koje je u toku svog razmjerno kratkog bivstvovanja (1751. – 1765.) ostvarila Emdenska istočnoazijska trgovačka kompanija (*Emder Ostasiatische Handelskompanie*), inače u vlasništvu suparničke Pruske,¹⁰ austrijska Vlada okupljena oko kneza Kaunitza (Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg, 1711. – 1794.) sve je više bila otvorena za kreiranje diplomatske i privredne politike sa interkontinentalnim dimenzijama.

Jedna od glavnih tačaka u sve sofisticiranijem sistemu habzburške diplomatije bila je ambasada u Londonu. Njen značaj je rastao tim prije što se Austrija u modeliranju svoje politike pokušavala što više ugledati na najefikasniji evropski i svjetski pristup tog vremena. Na čelu austrijskog diplomatskog predstavništva u Londonu, od 10. marta 1770. godine, stajao je ambasador Ludovico Luigi Carlo Maria di Barbiano e Belgiojoso (1728. – 1801.). Grof di Belgiojoso je bio potomak italijanske aristokratske porodice, koja je svoje sjedište imala u istoimenom gradiću južno od Milana.¹¹ Njegovi otac i djed su tokom prethodnih decenija već obavljali izuzetno važne funkcije u sistemu austrijske uprave i diplomatije, što je bilo u skladu sa činjenicom da je Vojvodstvo Milano od Utrehtskog mira 1713. godine takođe bilo pod direktnom upravom Habzburške Monarhije. Od 1764. do 1769. godine Belgiojoso je obavljao dužnost austrijskog ambasadora u Švedskoj, te je nakon dobrih rezultata na diplomatskom polju, uz zadovoljstvo i ličnu preporuku carice Marije Terezije, premješten na prestižnu londonsku poziciju.

U kontekstu austrijskih diplomatskih pokušaja da se otvori što više kanala za poticanje trgovine prema raznim dijelovima svijeta, a posebno prema Aziji, upravo je Belgiojoso imao sreću da se susretne sa Williamom Boltsom (1739. – 1808.), koji će se pokazati kao

⁸ Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dalje: HHStA), Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 7: Grenzverhältnisse 1699-1795, fasz. Granzverträge 1699-1795 Varia, fol. 43-47; Isto, Staatskanzlei, Intercepte, Kart. 2: 1775-1809, fasz. Thugut 1775, 1791, 1801, fol. 6-8.

⁹ „Project einer Theilung der Türkei von Baron Bender“, Isto, Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 15: Grenzverhältnisse 1718-1795, fasz. Teilungsprojekt 1771/72, fol. 1. Opširnije u: Boro Bronza, „The Habsburg Monarchy and the Projects for Division of the Ottoman Balkans, 1771-1788“, u: Plamen Mitrev – Ivan Parvev – Maria Baramova – Vania Racheva (ur.), *Empires and Peninsulas: Southeastern Europe Between Carlowitz and the Peace of Adrianople, 1699-1829*, Berlin 2010, 51-62.

¹⁰ Bernd Eberstein, *Preußen und China. Eine Geschichte schwieriger Beziehungen*, Berlin 2007, 23.

¹¹ Danas je Belgiojoso faktički jedno od južnih predgrađa Milana. Prezime porodice se najčešće piše Belgiojoso, a naziv mjesta iz kojeg potiču Belgiojoso. Međutim, postoji i dosta suprotnih primjera. Sâm grof Belgiojoso se u svojim izvještajima često potpisivao Belgioso, što je unosilo dodatnu zabunu, naročito kada je kasnije djelovao na prostoru današnje Belgije, 1783. – 1787.

apsolutno krucijalna osoba u razvoju austrijske trgovine prema istoku u narednih petnaestak godina. U principu to je bio vrlo logičan ishod, prvenstveno s obzirom na činjenicu da je London tada bio apsolutni centar svjetske trgovine i ekonomije uopšte. Susret sa Boltsom se za austrijskog ambasadora činio kao pun pogodak, s obzirom na postojeća strijepljenja Beča, međutim, ne treba gubiti iz vida da je Bolts tražio susret s njim, a ne obrnuto.¹² To je bilo tim prije očekivano, jer je sam Bolts upravo u tom trenutku očajno trebao sponzora i patrona za ostvarenje sopstvenih grandioznih planova.

William Bolts¹³ je rođen u Amsterdamu 1739. godine, kao potomak Nijemaca iz Pfalza.¹⁴ Tokom 1750-ih godina radio je u sektoru trgovine dijamantima u Lisabonu. To iskustvo mu je značajno pomoglo da se kasnije dobro pozicionira u poslovima sa dijamantima na prostoru Indije, kamo je stigao 1759. godine, kao zaposlenik Britanske Istočnoindijske kompanije. Od samog početka svog boravka u Bengalu, u Kolkati (ranije Calcutta), Bolts je ostvarivao odlične rezultate, između ostalog, i zahvaljujući svom izuzetnom jezičkom talentu. Osim što je odlično govorio pet evropskih jezika, vrlo brzo je naučio i bengalski. Nešto kasnije Bolts se pomjerio više prema zapadu i unutrašnjosti sjevernog dijela indijskog potkontinenta, pa je uglavnom djelovao na prostoru Bundelkhandi, a naročito u Varanasiju (ranije Benares), odakle je sve više kontrolisao trgovinu dijamantima.¹⁵

Mogućnost upliva u basnoslovne finansijske transakcije koje su se u okvirima Istočnoindijske kompanije često odvijale prilično ilegalno, omogućio je Boltsu da razmjerno brzo stekne prilično bogatstvo. Samim tim on je postao faktor smetnje za više pozicionirane administratore Kompanije u Indiji, te je sukob s njima bio gotovo neizbježan. Prema Boltsu je posebno neprijateljski bio raspoložen Harry Verelst (1734. – 1785.), komandant tvrđave Fort William u Kolkati 1767. – 1769., gdje je bio centar uprave Istočnoindijske kompanije,

¹² Konfuziju donekle još uvijek izazivaju stavovi prisutni u starijim djelima, po kojima je Belgiojoso prvi tražio kontakt sa Boltsom. Kao takvi oni se posebno reflektuju u: Franz von Pollack-Parnau, „Eine österreich-ostindische Handelskompanie, 1775-1785: Beitrag zur österreichische Wirtschaftsgeschichte unter Maria Theresia und Joseph II“, *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 12, 1927, 18. Na greške te vrste je ukazano već ranije: Karl Otmar Freiherr von Aretin, „Fürst Kaunitz und die österreichisch-ostindische Handelskompagnie von 1775: Prof. Johann Albert Frhr. v. Reiszitz zum 60. Geburtstag. Ein Beitrag zur Geschichte des österreichischen Staatsbewußtseins unter Kaiser Joseph II“, *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 46/3, 1959, 361-377, ovdje 364.

¹³ Ovaj oblik imena je postao dominantno prepoznatljiv u istoriografiji, upravo zbog njegove britanske afilijacije tokom značajnog dijela Boltsove poslovne karijere. Zbog njemačkog porijekla preciznije bi bilo Wilhelm Bolts. Često se pojavljuje i francuski oblik – Guillaume Bolts, kako se u svojim dopisima ovaj trgovac i avanturista mahom i potpisivao. U nekim starijim primjerima njemačke literature njegovo prezime se takođe navodi u klasičnijem njemačkom obliku – Bolz.

¹⁴ Po nekim podacima, rođen je 1738., a po nekim već 1735. godine. Međutim, 1739. godina prevladava kao informacija koja je utemeljena amsterdamskim registrom krštenja, gdje je on zaveden 21. februara 1739. godine. Moguće je da mu je majka bila Engleskinja. Otac mu je u svakom slučaju bio Nijemac. Barry M. Gough – Robert J. King, „William Bolts: An Eighteenth Century Merchant Adventurer“, *Archives: the Journal of the British Records Association*, XXXI/112, 2005, 8-28, ovdje 10.

¹⁵ Norman L. Hallward, *William Bolts, A Dutch Adventurer under John Company*, Cambridge University Press, 1920, 3-5. Ova knjiga predstavlja najkompletniji prikaz Boltsove karijere u periodu kada je on boravio u Indiji. Nažalost, Boltsovi projekti i preduzetništva u narednim decenijama samo su sporadično dotaknuti u ovom djelu, čija vrijednost je dodatno potcrtana činjenicom da je 2015. godine Cambridge University Press objavio reprint originalnog izdanja iz 1920. godine.

i ujedno najviše rangirani administrator Kompanije u samoj Indiji.¹⁶ Problemi za Boltsa su započeli 1766. godine, a kulminaciju su doživjeli tokom 1768. i 1769. godine, kada je on uhapšen od strane predstavnika Kompanije, te okovan poslan brodom za Englesku. Neposredno nakon što je brod „Valentine“ uplovio u luku Plymouth, 30. aprila 1769. godine, Bolts je pokrenuo sudski postupak protiv predstavnika Kompanije. Na tlu Velike Britanije on nije bio osuđenik, odnosno zakoni koje je primjenjivala sama Istočnoindijska kompanija, a odnosili su se na njegovo lišavanje slobode, važili su samo na teritoriji Indije gdje su oni faktički imali administrativnu vlast.¹⁷

Tokom narednih godina Bolts je pokrenuo široku propagandnu akciju protiv Istočnoindijske kompanije, nastojeći da u što većoj mjeri diskredituje metode njihovog rada na prostoru Indije. Posebno je ukazivao na raširenost korupcije i nelegalne trgovine. Osim lične želje za osvetom prema vodećim ljudima Kompanije, razlozi takvog Boltsovog nastupa ležali su i u činjenici da je u Bengalu ostala velika količina njegovog bogatstva, mahom u akcijama i u nekretninama. On je prvenstveno gajio nade da će se nekako uspjeti vratiti u Indiju, te da će moći ponovo zaposjesti sve te segmente svog kapitala, koji je stekao prvenstveno od 1760. do 1766. godine, kada je radio direktno za Kompaniju u Bengal u Bundelkhandu. Međutim, on je bio svjestan da su pogledi predstavnika Kompanije oko vlasništva nekretnina i akcija koje je on u Bengalu stekao svojim ličnim često ilegalnim poslovima dijametralno suprotni u odnosu na njegove, te da je svaka godina koja je prolazila nakon njegovog izbacivanja sa prostora Indije u osnovi samo umanjivala mogućnosti da on povrati u svoje vlasništvo, te unovči kapital koji je iza njega ostao u Aziji.

Zbog svega toga Bolts je 1772. godine objavio opširnu studiju o sistemu djelovanja Istočnoindijske kompanije na prostoru Bengala i drugih indijskih regija, pod naslovom *Razmatranja indijskih poslova, posebno onih koji se odnose na trenutno stanje države Bengal i njenih okolnih teritorija (Considerations on India affairs: particularly respecting the present state of Bengal and its dependencies)*,¹⁸ u kojoj je razotkrio cijeli niz mahinacija u radu tada definitivno najprofitabilnije britanske, pa i svjetske kompanije. Knjiga je vrlo brzo postala *bestseller*, a William Bolts je stekao priličnu slavu zbog njenog uspjeha, ali ne i željeno bogatstvo i sve dimenzije osvete kakvu je priželjkivao. Britanska javnost je zahvaljujući Boltsu bila mnogo više upućena u korupciju i kriminal unutar Istočnoindijske kompanije u samoj Indiji, ali je ekonomsko-politički konglomerat Kompanije bio toliko moćan i toliko potreban i britanskoj Kruni i britanskim trgovačkim krugovima, da nije

---

¹⁶ Verelst je 1767. godine na poziciji komandanta tvrđave Fort William zamijenio Roberta Clivea, koji je pobjedom u bici kod Palashia (ranije Plassey) 1757. godine faktički osigurao prevlast Istočnoindijske kompanije u Bengal. Funkciju je obavljao od maja 1767. do decembra 1769. godine. Kasnije, 1771. godine, Verelst je postao direktor Istočnoindijske kompanije. *The Gentleman's Magazine*, II, 1785, 920.

¹⁷ Isto, 45-99.

¹⁸ Prvi dio knjige objavljen je na 412 stranica 1772. godine: William Bolts, *Considerations on India affairs: particularly respecting the present state of Bengal and its dependencies: to which is Prefixed, a Map of Those Countries, Chiefly from Actual Surveys*, 1, London 1772. Drugi dio je objavljen na preko 600 stranica 1775. godine, a predstavljao je prvenstveno Boltsov trijumf zbog toga što je Verelst u međuvremenu bio osuđen: Isti, *Considerations on India affairs, Part II. Containing a complete Vindication of the Author from the Malicious and Groundless Charges of Mr Verelest with a just Exposure of the Fatal Ignorance and Injustice of the late Courts of East India Directors in London and of the Oppressions and Iniquities of their late Governing servants in Bengal*, London 1775.

bilo šanse da se dogodi likvidacija Kompanije, a ni njeno direktno preuzimanje od strane Krune,¹⁹ što je Bolts upravo priželjkivao.²⁰

U svakom slučaju, uspjeh publikacije iz 1772. godine značio je da je Boltsova mogućnost povratka u Indiju u okvirima britanskih institucija bila zapečaćena. Međutim, taj uspjeh je istovremeno Boltsa i u evropskim okvirima učinio poznatim kao eksperta za pitanja organizacije trgovine sa Indijom. Samim tim se kao logična posljedica očekivao angažman bivšeg britanskog trgovca od strane neke druge evropske sile koja je strijemila prema razvoju trgovine sa Azijom. Još više od toga Bolts je sam težio da što prije unovči svoju novostečenu slavu i neupitnu ekspertizu na planu indijske trgovine tako što bi ušao u aranžman sa nekom drugom evropskom državom. Pažljivo posmatrajući razvoj situacije u Evropi i trendove koji su u mnogome bili diktirani odnosima koje su države i regije imale upravo sa Velikom Britanijom, Bolts se odlučio da pokuša pristupiti austrijskoj diplomatiji, kako bi eventualno sa bečkim dvorom dogovorio detalje projekta razvoja trgovine prema Indiji.

Boltsova odluka da se poveže sa Austrijom počivala je na nekoliko razloga. Kako je on imao odlične konekcije po Evropi, jer je zbog svog porijekla i poslova bio povezan sa prostorima Njemačke, Holandije, Velike Britanije i Portugala, to je bio u poziciji da procijeni geografske mogućnosti Austrije odnosno njenog imperijalnog konglomerata za razvoj trgovine sa Indijom. Boltsove veze su bile posebno čvrste sa trgovcima koji su djelovali na prostoru Holandije i Austrijske Nizozemske. Međutim, on je bio svjestan ograničenja koja su za trgovinu iz Antwerpena ili Oostendea figurirala za Austriju već decenijama. Zbog toga se njegova ideja za razvoj trgovine iz perspektive Austrije fokusirala na austrijske posjede na Mediteranu. U tom smislu mu je od posebnog značaja bila luka u Trstu, koju je zamislio kao centralno stovarišno mjesto za cijelu Habzburšku Monarhiju. Uz to je bio svjestan i potencijala Livorna, glavne toskanske luke, koja je imala posebnu poziciju kroz činjenicu da je i Toskana faktički od 1737. godine bila u habzburškom posjedu kao sekundogenitura.

Toskanom je od 1765. godina kao veliki vojvoda upravljao Leopold (1747. – 1792.), mlađi sin carice Marije Terezije i brat prijestolonasljednika Josipa II. Njegova vladavina u Toskani (1765. – 1790.) bila je prilično liberalna i otvorena prema ekonomskim eksperimentima koji su mogli poboljšati ekonomsku poziciju provincije što je u prethodnih nekoliko vijekova kontinuirano propadala u odnosu na položaj koji je imala tokom razdoblja Renesanse. Za Boltsove planove dodatna prednost Livorna u odnosu na Trst ogledala se u činjenici da je plovidba od Livorna kroz zapadni dio Mediterana bila mnogo sigurnija od plovidbe iz Trsta, jer pomorska trasa od Livorna do Gibraltara nije bila tako izložena napadima berberskih gusara iz Sjeverne Afrike, kao što je bio slučaj sa plovidbama iz Jadranskog

¹⁹ Isto će se dogoditi tek u drugoj polovini 19. vijeka, te će Istočnoindijska kompanija biti konačno ugašena 1874. godine. Roger Williams, *London's Lost Global Giant: In Search of the East India Company*, London 2015, 182.

²⁰ Nakon objavljivanja Boltsove knjige, Harry Verelst je požurio da objavi svoj odgovor, te se već iste 1772. godine pojavila njegova knjiga: Harry Verelst, *A View of the Rise, Progress, and Present State of the English Government in Bengal: Including a Reply to the Misrepresentations of Mr. Bolts, and Other Writers*, London 1772. U ovoj knjizi Verelst je uspio da donekle relativizuje neke Boltsove optužbe, te da iznese svoje kontraoptužbe. Međutim, to nije spriječilo pokretanje sudskog procesa koji je decembra 1774. godine rezultirao presudom po kojoj je Verelst morao platiti sumu od 5.000 funti, zbog pogrešnog djelovanja oko mnogih slučajeva, pa i oko Boltsovog hapšenja u Bengal, 1768. godine. *The Gentleman's Magazine*, II, 1785, 920.

mora oko južnih italijanskih obala. Postojala je formalna obaveza Malteških vitezova da štite austrijske brodove na Sredozemlju, ali su pripadnici tog reda tokom druge polovine 18. vijeka bili daleko od mogućnosti da pružaju efikasnu zaštitu svim trgovačkim brodovima koji su prolazili centralnim dijelom Mediterana između italijanskih i sjevernoameričkih obala.²¹ Tim prije je Bolts bio sklon da razmišlja i o toskanskoj alternativni.

Drugi razlozi koji su navodili Boltsa na austrijsku opciju ležali su u činjenici da su Habzburgovci upravljali Austrijskom Nizozemskom, prostorom na kojem je živio najveći dio potencijalnih investitora za njegov zamišljeni projekat organizacije trgovine sa Indijom, pri čemu su neke od trgovačkih porodica iz Antwerpena i Oostendea bile involvirane u organizaciju trgovine sa Azijom još u doba Ostendske kompanije. Mnogi visokopozicionirani austrijski funkcioneri imali su tradicionalno dobre veze s njima, te je tim prije Bolts smatrao da će na taj način najbolje moći eksploatirati austrijsko-belgijski milje. Od posebnog značaja su bile veze i pozicije koje su na prostoru Austrijske Nizozemske imali sâm kancelar Kaunitz,²² te uticajne porodice Cobenzl²³ i Starhemberg.²⁴

Na kraju, razlog da se opredijeli za Austriju Bolts je vidio i u evropskoj geopolitičkoj konstelaciji tog vremena, odnosno u činjenici da se Velika Britanija nalazila u poziciji izvjesne diplomatske izolacije nakon svoje velike pobjede u Sedmogodišnjem ratu. Gotovo sve evropske države su na neki način zazirale od novostvorene britanske dominacije. Austrija je i dalje bila u savezu sa Francuskom, koji je Kaunitz isforsirao „diplomatskom revolucijom“ (*Renversement des alliances*) iz 1756. godine. Isti je bio dodatno učvršćen brakom budućeg francuskog kralja Luja XVI (1754. – 1793.) i kćerke Marije Terezije, Marije Antoanete (1755. – 1793.), iz 1770. godine. Smrću Luja XV, 10. maja 1774. godine, austrijska princeza je postala kraljica Francuske.²⁵ Austrija je, i pored uspona Pruske u njemačkim i evropskim okvirima kroz rezultate ratova iz razdoblja 1740. – 1763., i dalje uživala prestiž zbog carske titule koju su Habzburgovci nosili, a ambicija i modernizam habzburškog prijestolonasljednika Josipa II davali su Boltsu dodatnu nadu da će u Beču njegovi planovi naići na adekvatan odziv.

²¹ Henri Frenod, „The French in Malta 1798-1800: reflections on an insurrection“, *Cahiers de la Méditerranée*, 57, 1998, 143-151.

²² Još od 1745. do 1748. godine Kaunitz je služio kao austrijski administrator, a privremeno i kao *de facto* guverner u Austrijskoj Nizozemskoj.

²³ Grof Johann Karl Philipp von Cobenzl (1712. – 1770.) obavljao je 1753. – 1770. funkciju opunomoćenog ministra za prostor Austrijske Nizozemske. To je, *de facto*, bila pozicija predsjednika Vlade u okviru administracije na čijem čelu je 1748. – 1780. formalno stajao guverner – princ Karl Alexander von Lothringen und Bar (1712. – 1780.), mlađi brat muža Marije Terezije, Franza Stephana, cara Svetog Rimskog Carstva (1745. – 1765.) i istovremeno muž nadvojvotkinje Marije Ane (1718. – 1744.), mlađe sestre carice Marije Terezije. Sin Karla Philippa von Cobenzla, grof Johann Ludwig von Cobenzl (1753. – 1809.), bio je u razdoblju od 1772. do 1800. godine jedan od najvažnijih austrijskih diplomata. Poziciju ambasadora u Rusiji obavljao je u kontinuitetu od 1779. do 1797. godine. Od 1800. do 1805. godine bio je vicekancelar i ministar inostranih poslova Austrije.

²⁴ Knez Johann Georg Adam von Starhemberg (1724. – 1807.), nasljedio je grofa Karla Philippa von Cobenzla na poziciji opunomoćenog ministra za prostor Austrijske Nizozemske, te je funkciju ključnog austrijskog izvršnog administratora na prostoru današnjih Belgije i Luksemburga obavljao u razdoblju od 1770. do 1783. godine.

²⁵ Jeremy Black, „Essay and Reflection: On the ‘Old System’ and the ‘Diplomatic Revolution’ of the Eighteenth Century“, *International History Review*, 12/2, 1990, 301-323.

Već prilikom prvog susreta sa austrijskim ambasadorom u Londonu,²⁶ Bolts je iznenadio svog sagovornika bogatstvom svojih zamisli, pri čemu u njegovim izloženim planovima za razvoj trgovine sa Azijom nije bila riječ o ekspedicijama samo prema Indiji, nego i prema Kini. O svom prvom razgovoru sa Boltsom ambasador Belgiojoso je pisao u Beč 1. novembra 1774. godine.²⁷ Odmah po prispijeću Belgiojosovog izvještaja, kancelar Kaunitz razvio je u Beču vrlo intenzivnu diskusiju o Boltsovom prijedlogu, te je naložio različitim službama da ga detaljno analiziraju, a u prvom redu predsjedniku Dvorske komore, grofu Leopoldu von Kollowrathu-Krakovskom (1726. – 1809.).²⁸

Naredni izvještaj o susretu sa Boltsom Belgiojoso je poslao 27. decembra 1774. godine.²⁹ U Beču se probudila nova runda interesovanja i na dvoru se sa uzbuđenjem razmišljalo o perspektivama koje su implicirala Boltsova obećanja. U prvim mjesecima 1775. godine došlo je do novog talasa sistematizacije. Belgiojoso je 6. marta poslao u Beč detaljan Boltsov prijedlog projekta pod naslovom „Ekspedicija prema Istočnoj Indiji“ (*Expedition nach Ostindien*).³⁰ U svojim dopisima austrijski ambasador je svjedočio o Boltsu kao o izuzetno poznatoj i u Londonu slavnoj ličnosti, te o nenadmašnom poznavaoću prilika u Indiji. Očigledno je da mu se Bolts uspio predstaviti kao još mnogo značajniji faktor u londonskim krugovima nego što je on to objektivno bio. U svakom slučaju koncept koji je bivši zasposlenik Istočnoindijske kompanije predložio, a koji se odnosio na organizaciju trgovine prema Indiji i Kini iz Trsta, predstavljao je iznenađenje za bečke krugove, jer sami nikad nisu razmišljali o korištenju sopstvene jadranske luke³¹ za takve poduhvate, iako je Trst tokom 18. vijeka sve više dobijao na značaju u kontekstu razvoja njegovog pristaništa.³²

Nisu baš svi u Beču bili oduševljeni Boltsovom idejom. Josip II je gajio izvjesnu pozdrivost prema projektu koji je po njegovom mišljenju Austriju mogao koštati puno, a eventualna dobit je bila vrlo upitna.³³ Njegove dileme je dijelio i grof Karl von Zinzendorf

²⁶ N. L. Hallward, koji u svom radu uopšte nije koristio austrijsku arhivsku građu, pogrešno je smatrao da je Bolts sâm organizovao svoj put u Beč, početkom 1774. godine, te da se već tada sastao sa Marijom Terezijom. Hallward, *William Bolts*, 151.

²⁷ HHSa, Ostindische Kompanien (1661-1792), Triest-Antwerpen, Kart. 4: Diplomatische Korrespondenz der Staatskanzlei mit der Kompanie (1774-1786), fasz. Diplomatische Korrespondenzen der Staatskanzlei 1774-1776, konv. 1 (1-8), fol. 4.

²⁸ Isto, Kart. 3: Ostindische Kompanie Triest Antwerpen (1774-1788), fasz. Korrespondenz der Staatskanzlei mit Hofstellen 1774-1776, 1778-80, konv. 1 (1-2), fol. 1.

²⁹ Isto, Kart. 1: Ostindische Kompanie Triest Antwerpen 1661, 1766-1789, fasz. 1, fol. 4-5.

³⁰ Isto, Kart. 1: Ostindische Kompanie Triest Antwerpen 1661, 1766-1789, fasz. 1, fol. 6-7.

³¹ U habzburškom posjedu bila je još od 1382. godine. Faber, *Litorale Austriaco*, 37.

³² Walter Markov, „La Compagnia Asiatica di Trieste“, *Studi Storici*, 2/1, 1961, 3-28; Adolf Beer, „Die österreichische Handelspolitik unter Maria Theresia und Josef II.“, *Archiv für österreichische Geschichte*, 86, 1899, 1-204; Ivan Erceg, „Der Merkantilismus in Kroatien. Die Handelspolitik des Habsburgerstaates im 18. Jahrhundert mit besonderer Berücksichtigung Ungarns und seiner Nachbarländer“, *Österreichische Osthefte*, 8, 1966, 300-308; Peter Gasser, „Österreichs Levantehandel über Triest 1740-1790“, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 7, 1954, 120-130.

³³ Takav stav Josipa II će ostati pravilo u kontekstu odnosa prema projektu Williama Boltsa i u svim narednim godinama, kada se ekspedicije prema Indiji zaista budu odvijale i kada austrijske istočnoindijske kompanije budu postizale izvjesne rezultate. U svim poslovima on je uvijek zahtijevao podnošenje finansijskih garancija od strane spoljnih faktora, odnosno investitora, te izričito odbijao da Beč daje državni novac za finansiranje ekspedicija, odnosno kompanija. Takve njegove reakcije su bile odgovor i na Boltsove

(1739. – 1813.), dvorski savjetnik i jedan od ključnih ekonomskih teoretičara Habzburške Monarhije. I pored toga Marija Terezija je, nakon što je u martu stigao detaljan Boltsov elaborat, naložila da Dvorska kancelarija i Dvorska komora u potpunosti analiziraju mogućnosti koje su proishodile iz zamisli smjelog trgovca. Vlada u Beču je bila svjesna da pred sobom ima vrlo perspektivnu opciju, te da ne može prepustiti priliku konkurenciji, pri čemu je istu prvenstveno vidjela u Pruskoj. Da bi preduprijedila eventualne akcije konkurencije, habzburška Vlada je poslala hitan dopis Belgiojosu u London, u kojem je tražila da se Bolts odmah uputi u Beč. U cilju striktnosti tajnosti cijelog projekta, preporučeno je da se on prilikom putovanja od Londona do Beča obuče i predstavlja kao portugalski trgovac, što za Boltsa nije bilo problem, jer je odlično govorio portugalski jezik.³⁴

Početak maja 1775. godine Bolts je stigao u Beč na preliminarne razgovore oko implementacije njegovog projekta. Već prvi sastanak koji je, 13. maja, imao u Beču sa delegacijom koju su činili dvorski savjetnici Kollowrath, Bender i Franz Anton von Raab (1722. – 1783.), odlično je poslužio bivšem predstavniku Istočnoindijske kompanije da ostavi vrlo povoljan utisak na svoje sagovornike, koji su ga redom etiketirali kao čovjeka koji „svojom vanjskom pojavom, slobodoumnosću svog ponašanja i svojim pogledima“³⁵ predstavlja nešto nesvakidašnje. Da bi pridobio naklonost dvora u Beču on je u startu nastupio vrlo optimistično, te je u svom „tajnom podnesku“ od 14. maja³⁶ odmah tvrdio kako mu je namjera da „već iste godine opremi dva broda prema Istočnoj Indiji, te da usmjeri svoje putovanje prema Malabaru, gdje sve nacije mogu slobodno trgovati.“³⁷

U kontekstu navođenja vrsta robe sa kojom je namjeravao trgovati na prostoru Indije i Indijskog okeana, Bolts je smisleno stavio naglasak na „proizvode iz nasljednih zemalja“³⁸, odnosno proizvode koje su na raspolaganje mogle staviti tadašnje habzburške nasljedne zemlje: Donja i Gornja Austrija, Tirol, Štajerska, Koruška, Kranjska, Češka, Mađarska i druge. Takva orijentacija je ubjedljivo najviše interesovala krugove u Beču, jer su oni svi bili najviše involvirani u promet robe vezan za lokalnije geografske prostore. U tom smislu Bolts je posebno tražio željezo, čelik, puške, topove, staklo i staklene proizvode, te srebro i srebreninu. Na drugoj strani, sa prostora Austrijske Nizozemske, Bolts je tražio da mu se od proizvoda posebno obezbijede razne tkanine, materijal za jedra, te brodska užad.³⁹

U osnovi Bolts je bio lično najviše zainteresovan za trgovinu sa flamanskim proizvodima, jer je sa prostora Austrijske Nizozemske, a posebno iz Antwerpena, očekivao

---

zahtjeve iz 11. jula 1782. godine, kada se najviše činilo da je moguće da novouobličena kompanija ostvari ogromne rezultate u trgovini sa Azijom. HHStA, Ostindische Kompanien (1661-1792), Triest-Antwerpen, Kart. 2: Ostindische Kompanie Triest Antwerpen (1774-1787), fasz. Vorträge 1781-84, fol. 42,49-50.

³⁴ Isto, Kart. 4: Diplomatische Korrespondenz der Staatskanzlei mit der Kompanie (1774-1786), fasz. Diplomatische Korrespondenzen der Staatskanzlei 1774-1776, konv. Ostindische Compagnie Correspondenz mit auswärtigen Höfen und Gubernien 1775, fol. 8-9.

³⁵ „...äusserliches Wesen, die Freimütigkeit seines Betragens, seine Einsicht...“, Isto, Kart. 1: Ostindische Kompanie Triest Antwerpen 1661, 1766-1789, fasz. 1, fol. 10.

³⁶ „In geheimen Vortrag“, Isto, Kart. 1: Ostindische Kompanie Triest Antwerpen 1661, 1766-1789, fasz. 1, fol. 8.

³⁷ „Will er noch dieses Jahr zwey Schiffe nach Ostindien ausrüsten und seine Reise an die Küste von Malabar richten, wo alle Nationen frey handeln können.“ Isto, Kart. 1: Ostindische Kompanie Triest Antwerpen 1661, 1766-1789, fasz. 1, fol. 9-10.

³⁸ „...von erbländischen Productis“, Isto.

³⁹ Isto.

najveći priliv investitora za svoju planiranu ekspediciju. Osim toga, znao je da je trgovina oružjem vrlo lukrativna na prostoru koji je želio posjetiti, naročito u situaciji kada je gotovo cijeli Indijski potkontinent bio politički krajnje nestabilan zbog agresivnog djelovanja Britanske Istočnoindijske kompanije.⁴⁰ Međutim, on nije pokazivao namjeru da krugovima u Beču otkrije sopstvene planove o eventualnim poslovnim partnerima. Pored toga, on je u što većoj mjeri nastojao da sakrije stvarne podatke o svom imovnom stanju, ističući konstantno da je u Bengalu ostavio bogatstvo u vrijednosti od 60.000 britanskih funti.⁴¹ Jedini partner, odnosno asistent, koji se gotovo konstantno nalazio uz njega, bio je izvjesni François Ryan.⁴²

Nakon Boltsovog boravka u Beču i njegovog iznošenja zaokruženog plana o razvoju trgovine sa Azijom, austrijska Vlada se, prvenstveno kroz svoju diplomatsku mrežu, bacila na hitno finalno ispitivanje mogućnosti koje su proizilazile iz Boltsovog plana. Kako je spretni trgovac prvenstveno tražio carsku sankciju, odnosno povelju ili patent („Oktroi“), koja bi mu omogućila da se u ime Austrije monopolistički pozicionira u Indiji i na širem prostoru Indijskog okeana, to je reakcija Beča morala biti brza. Austrijska diplomatska mreža je prikupila dodatne podatke, između ostalog preko svog ambasadora u Holandiji, barona Franza von Reischacha (1732. – 1808.). U tom smislu je od posebnog značaja bila komunikacija koju je knez Kollowrath imao sa ambasadorom u Den Haagu tokom ljeta 1775. godine.⁴³

Značajnu ulogu u prikupljanju podataka o Boltsu i o mogućnostima za razvoj istočnoindijske trgovine u okviru parametara koji su predloženi u Beču imao je i baron Peter Philipp von Herbert-Rathkeal (1735. – 1802.), koji je ljeta 1775. godine obavljao funkciju dvorskog savjetnika u okvirima austrijske administracije u Bruxellesu.⁴⁴ Herbert-Rathkeal je dobio i zadatak da izbliza prati razvoj situacije oko investitora ekspedicije u Austrijskoj Nizozemskoj, te da prati samog Boltsa, sve do njegovog isplavljanja na ekspediciju

⁴⁰ Sir Richard C. Temple, „Austria’s Commercial Venture in India in the Eighteenth Century“, *Indian Antiquary. A Journal of Oriental Research*, XLVI/1917, 277-286, ovdje 278.

⁴¹ U današnjim britanskim funtama ta vrijednost bi iznosila gotovo 3,5 miliona. <http://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html> (pristup 14. 4. 2018)

⁴² Helma Houtman-De Smedt, „The ambitions of the Austrian Empire with reference to East India during the last quarter of the eighteenth century“, u: Sushil Chaudhury – Michel Morineau (ur.), *Merchants, companies and trade. Europe and Asia in the early modern era*, Cambridge 1999, 227-239, ovdje 229.

⁴³ HHStA, Ostindische Kompanien (1661-1792), Triest-Antwerpen, Kart. 3: Ostindische Kompanie Triest Antwerpen (1774-1788), fasz. Korrespondenz der Staatskanzlei mit Hofstellen 1774-1776, 1778-80, konv. 1 (1-2), fol. 3.

⁴⁴ Peter Philipp von Herbert-Rathkeal je bio potomak emigrantske irske porodice, koja je napustila Irsku nakon Slavne revolucije 1688. godine, te je, kao i mnogi katolički emigranti iz Britanije, tokom 18. vijeka bila pod paskom habzburških krugova. U kontekstu stipendiranja Peter Philipp i njegov mladi brat Thomas bili su podržani lično od strane Marije Terezije. U razdoblju od 1750. do 1760. godine Peter Philipp je bio pripadnik jezuita, a nakon toga je napravio karijeru u austrijskoj administraciji. Od 1779. do 1802. godine obavljao je dužnost austrijskog internuncija u Istanbulu. Irsko porijeklo mu je često omogućavalo čvrste veze sa engleskim trgovačkim krugovima, a karijera u Bruxellesu sa belgijskim i holandskim, što je bilo od velike koristi za Habzburgovce i 1775. godine, a i kasnije, kada će on kao internuncije više od dvije decenije biti jedna od centralnih tačaka koordinacije kompletne austrijske politike prema Aziji. Opširnije u: Bronza, „Austrian Diplomats from the Vienna Oriental Academy on the Balkan Peninsula During the Second Half of the Eighteenth Century“, u: Baramova – Mitev – Parvev – Racheva (ur.), *Power and Influence in South-Eastern Europe, 16th-19th century*, Berlin 2013, 329-338.

1776. godine.⁴⁵ Kancelar Kaunitz, koji je tokom 1775. godine u više navrata boravio u Luxemburgu, korisne informacije o situaciji u Belgiji i Boltsovoj poziciji dobijao je najviše od kneza Johanna von Starhemberga iz Bruxellesa.⁴⁶

Nakon što su Mariji Tereziji sublimirane sve pristigle informacije, ona je odlučila da za Boltsa potpiše traženu povelju i pored činjenice da su u Beču donekle bili svjesni kompleksnosti Boltsove pozicije, prvenstveno u smislu njegovog trajućeg spora sa Britanskom Istočnoindijskom kompanijom, te problema koji bi za Austriju mogli proizaći iz eventualnog zapleta sa britanskim institucijama. Sama carica je smatrala da bi se iz istočnoindijskog poduhvata mogla izvući značajna korist. Već 15. maja Bolts je položio zakletvu kao podanik Habzburške Monarhije, te mu je zvanično omogućeno da dobije povelju ili patent. Carica ju je konačno i potpisala 5. juna. Povelja je obuhvatala 18 članova i za standarde 18. vijeka bila je u osnovi vrlo štura u kontekstu preciziranja obaveza Beča i ingerencija Williama Boltsa.⁴⁷

Potpisivanjem patenta za Boltsa Austrija je pokrenula institucionalnu akciju koja će razmjerno brzo, septembra 1775. godine, dovesti do formiranja Austrijske Istočnoindijske kompanije, odnosno „Carske azijske kompanije Trsta i Antwerpena“ (*Société impériale asiatique de Trieste et Anvers*), nakon fuzije Boltsa i antwerpenskih investitora, predvođenih bankarom Charlesom Prolijem (1723. – 1786.), čiji otac je bio jedan od direktora stare Ostendske kompanije iz prve polovine 18. vijeka.⁴⁸ Već naredne 1776. godine William Bolts je poveo prvu austrijsku ekspediciju prema Indiji, koja je trajala gotovo pet godina.

Iako je cijeli kompleks reanimiranja austrijske azijske trgovine faktički likvidiran već krajem 18. vijeka, u turbulencijama Francuskih revolucionarnih ratova, te tokom 19. vijeka nikad nije ponovo pokrenut na način kako je to bilo realizovano 1770-ih godina, epizoda oko kompanije koju je osnovao William Bolts ostavila je veliki trag u sistemskom razvoju austrijskog pristupa različitim aspektima svjetske politike. Pokušaj poticanja trgovine sa Indijom, a tokom 1780-ih godina i sa Kinom, Japanom i prostorom Pacifika i sjeverozapadne obale Sjeverne Amerike, dao je Austriji novu dimenziju koja joj je veoma nedostajala tokom većeg dijela 18. vijeka, te ju je učinio manje provincijalnom u sve ekspanzivnijim evropskim okvirima. To što perspektive i polet iz 1770-ih i 1780-ih godina u konačnici ipak nisu doveli do trajnog pretvaranja Austrije u trgovačku i pomorsku silu, bilo je povezano sa nizom strukturalnih slabosti koje je ta država sa sobom nosila i dodatno akumulirala u kontinuitetu od već nekoliko vijekova.

Primjer oko „angažmana“ Williama Boltsa bio je indikator sazrijevanja austrijske diplomatije u drugoj polovini 18. vijeka, odnosno njene instantne modernizacije, koja se razvijala naročito nakon 1763. godine. Austrijska diplomatska mreža bila je u poziciji da svojim vezama prati sve više političkih i ekonomskih trendova. Ipak, njena nemogućnost

---

⁴⁵ HHStA, Ostindische Kompanien (1661-1792), Triest-Antwerpen, Kart. 1: Ostindische Kompanie Triest Antwerpen 1661, 1766-1789, fasz. 1, fol. 34.

⁴⁶ Isto, Kart. 3: Ostindische Kompanie Triest Antwerpen (1774-1788), fasz. Korrespondenz der Staatskanzlei mit Hofstellen 1774-1776, 1778-80, konv. 1 (1-2), fol. 12-25.

⁴⁷ Guillaume Bolts, *Recueil de pièces Authentiques, relatives aux affaires de la ci-devant Imperial asiatique Société de Trieste, Anvers 1787*, 44-49.

⁴⁸ Helma Houtman-De Smedt, *Charles Proli. Antwerps Zakenman en Bankier, 1723-1786. Een Biografische en Bedrijfshistorische Studie*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der letteren 45, no. 180, Brussel 1983.

da npr. 1775. ili 1776. godine pronikne u razvoj geopolitičke konstelacije u periodu od narednih nekoliko godina, odnosno da uvidi da će zbog pobune britanskih kolonija u Sjevernoj Americi doći do velikog rata koji će Britaniju i Francusku tokom nekoliko godina prevashodno vezati za prostor sjevernog Atlantika, što je neutralnim državama poput Austrije ostavljalo ogromne mogućnosti na planu eksploatacije azijske trgovine – bila je svjedočanstvo o tome da su navedeni aspekti njene modernizacije još uvijek bili daleko od idealnog.